

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3+338.45+669.1+339.564

Савчук І.Г.

Значення експорту у розвитку залізорудної промисловості України

Savchuk I. The value of exports in developing iron ore industry in Ukraine. These is presented actually situation the crude iron world market and presented place of Ukraine in them. This are analyzed the rule of export in development national crude iron industry. Thesis are characterized the rule of economical geography factors in development the branch in Ukraine.

Постановка проблеми. На фоні світу Україна є однією з багатьох країн, що не мають значного впливу на розвиток глобальних економічних процесів (табл. 1). Аналіз даних цієї таблиці свідчить про те, що вітчизняне господарство

Таблиця 1.

Значення України у світі (2009)

Показник	Частка у світі, %
населення	0,68
номінальний ВВП	0,20
експорт товарів	0,32

Розраховано за [9, с. 133; 10, с. 11, 12, 18].

має виразну експортну спрямованість. Його основою є значні поклади корисних копалин світового значення, що створює сприятливі передумови для розвитку потужної добувної промисловості. Їх поєднання зі значними трудовими ресурсами та розвинутою транспортною і виробничо-технічною інфраструктурою в умовах помірного клімату і переважно рівнинного рельєфу доволі близько до головних розвинутих країн світу, дозволяє мати значні обсяги експортних поставок окремих видів товарної продукції добувної промисловості та первинної переробки мінеральних ресурсів.

Актуальність. Основою сучасної економіки України є видобування і первинне перероблення корисних копалин [6], адже на основі використання “мінерально-сировинних ресурсів формується до 45% ВВП та понад 60% експортних надходжень” держави [4, с. 28]. Тому вивчення різних галузей її економіки, що розвиваються під впливом експорту, є важливою проблемою української науки. Важливе місце у господарстві держави займає залізорудна промисловість, яка є сировинною базою провідної галузі її експорту – чорної металургії.

Аналіз досліджень і публікацій. Поодинокі сучасні економіко-географічні дослідження розкривають значення окремих просторових аспектів зовнішньої торгівлі залізорудною продукцією та особливості її функціонування у різних країнах світу [1; 2; 6; 10; 11; 16]. М.В. Войлошніков, на прикладі стабільних масових експортних поставок залізної руди з Австралії до Японії, запропонував поняття глобального «мінерально-сировинного» мосту як основи специфічної

експортної орієнтації лінійно-вузлової територіальної структури міжнародного значення, що об'єднує в єдине ціле окремі галузі різних країн [2, с. 15-16]. Окремі сучасні географічні аспекти розвитку залізорудної промисловості України під впливом експорту розкрито у [6; 10; 11]. Проте це питання потребує докладного вивчення, зважаючи на особливо важливе місце цієї галузі у розвитку всього господарства держави.

Метою статті є визначення значення експорту у розвитку залізорудної промисловості України. Відповідно **завданнями** є:

1) виявлення головних тенденцій сучасного розвитку світового ринку залізної руди і значення України у ньому;

2) аналіз впливу експортної орієнтації залізорудної промисловості у державі на її просторовий розвиток.

Виклад основного матеріалу. Тривалий розвиток залізорудної промисловості в Україні спирається на найбільші у світі підтверджені промислові запаси залізної і марганцевої руди [14, р. 85; 15, р. 1438]. Їх поєднання із шостими у світі запасами кам'яного вугілля [15, р. 1934-1935] дозволило створити міжнародного значення гірничо-металургійний комплекс (табл. 2). Залізорудна

Таблиця 2.

Значення України у світовому виробництві основної продукції гірничо-металургійного комплексу (2008)

Вид продукції	Частка	Місце
	у світі	
Видобуток		
залізна руда	3,29	6
марганцева руда	5,72	7
Виплавка		
чавуна	3,34	7
сталі	2,81	8
феросплавів	5,73	3

Розраховано за [12, с. 43-45].

промисловість є його виробничою основою і тому вивчення особливостей її розвитку під впливом експортної орієнтації є важливим міждисциплінарним завданням української науки.

Як видно з табл. 2, залізорудна промисловість України є галуззю її міжнародної спеціалізації. Не дивлячись на те, що у державі знаходяться найбільші у світі поклади сирової залізної руди [14, р. 85], вона посідає лише шосте місце у виробництві товарної продукції цієї галузі (рис. 1).

Існуючих промислових запасів залізної руди у державі (за обсягу її видобутку у 2010 р.) вистачить на 125 років (розраховано за [14, р. 85]). За забезпеченістю залізною рудою Україна знаходиться на третьому місці, тоді як у найбільшого її виробника у світі – КНР (рис. 1) існуючих покладів цієї мінеральної сировини вистачить лише на 8 років (розраховано за [14, р. 85]). Саме тому ця держава щороку швидкими темпами нарощує її імпорт. При цьому варто відзначити, що обсяг видобутку залізної руди у КНР перевищує відповідний український показник у 12,5 разу! (розраховано за [14, р. 85]). Саме це зумовило те, що на КНР припадає більше половини міжнародних поставок товарної продукції залізорудної промисловості у світі. Як видно з табл. 3, поставки до цієї

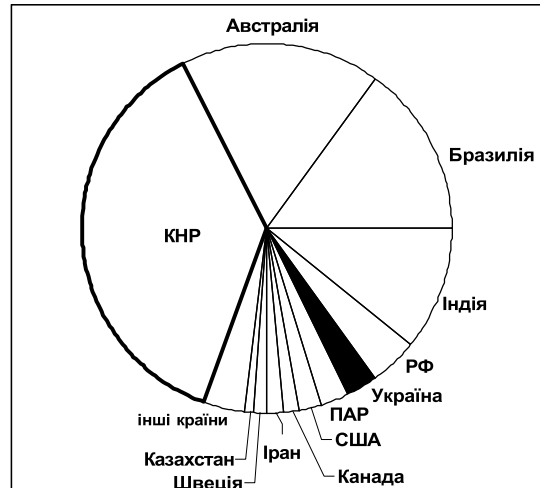

Рис. 1. Обсяг видобутку товарної залізної руди у світі (2010), млн т.
Складено за [14, р. 85].

Таблиця 3.

Провідні країни у світовому експорті залізної руди (2010)

Країна-експортер	Загальний обсяг експорту, млн т	Перша країна в експорті за вагою поставок	
		назва	її частка в експорті, %
Австралія	403	КНР	68
Бразилія	311	КНР	49
Індія	104	КНР	93
ПАР	48	КНР	63
Україна	33	КНР	39

Складено за [10, с. 12-14].

держави також посідають перше місце у відповідному вітчизняному експорті. Проте він становить лише 2,05% від її імпорتنних закупівель залізної руди (розраховано за [3; 10, с. 13]), тоді як для України КНР є головним ринком збуту залізничної продукції за кордоном (табл. 3). Значною вищою є частка України у поставках цієї продукції до ЄС – 10,85% (розраховано за [3; 10, с. 13]), що переважно історично зумовлено орієнтацією більшості металургійних заводів Центральної Європи, збудованих за часів РЕВ, на поставки вітчизняної залізної руди.

Сприятлива кон'юнктура на світовому ринку на продукцію гірничо–металургійного комплексу спричинила зростання виробництва й експорту продукції вітчизняної залізничної промисловості у XXI ст.¹ (рис. 2). За період з 2000 по 2010 рр. обсяг відповідних експортних поставок виріс в 1,70 разу (розраховано за [10, с. 12; 11, с. 12]). Це дозволяє Україні входити до кола країн-лідерів з експорту товарної залізної руди (табл. 3).

За перше десятиріччя XXI ст. кардинально змінилась географічна структура експорту залізної руди і концентратів з України. Вона стала відповідати

¹ Виключенням є 2009 р. коли розпочалась світова економічна криза і мало місце різке скорочення закупівель залізничної продукції у світі. Навіть у цей рік на експорт припадало 22,8% від загального обсягу виробленої продукції залізничної промисловості України (розраховано за [5, с. 52]).

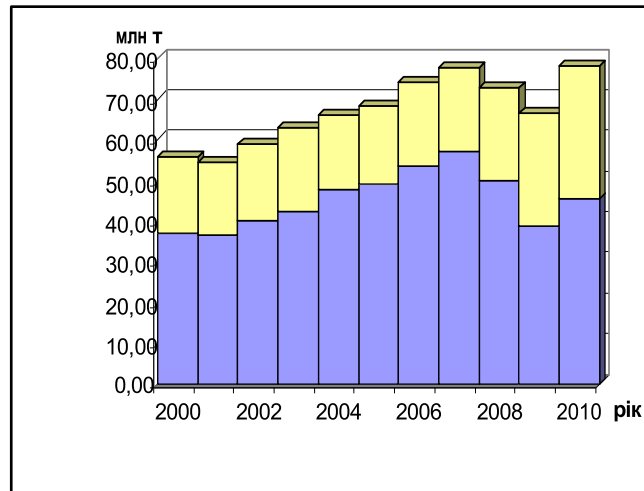

Рис. 2. Значення експорту у виробництві залізорудної продукції України у XXI ст.
Розраховано за [3; 7, с. 11; 8, с. 111; 9, с. 70].

головним тенденціям на відповідному товарному міжнародному ринку (докладніше, див. [10; 11]). У 2000 р. більшість вітчизняного експорту залізорудної продукції (за вагою) припадало на країни-члени ЄС – 95,72%, то вже у 2010 р. – КНР – 38,81% (розраховано за [3; 11, с. 15]). Варто зазначити, що починаючи з 2004 р. невідомо зростали обсяги цих поставок з України до КНР [3; 11, с. 14]. Така різка переорієнтація з європейського на азійський ринок спричинена багатьма чинниками, серед яких важливе місце займають нетарифні обмеження доступу до ринку ЄС і вища ціна на українську товарну залізну руду і концентрат у КНР, ніж в ЄС. Вона відповідно становила 14,77 і 12,52 (2010) проти 18,20 і 22,21 (2004) дол. США/т, при цьому її середня ціна в українському експорті становила 13,33 (2010) проти 20,77 (2004) дол. США/т (розраховано за [3]). Таке суттєве зниження ціни на світовому ринку зумовлено різким збільшенням експортних поставок із провідних країн-виробників й експортерів залізорудної продукції у світі – Австралії й Бразилії (табл. 3) до країн-членів ЄС і КНР (докладніше, див. [10]).

Для України ринок країн-членів ЄС є традиційним, адже ще на поч. XX ст. він був провідним в її експорті товарної залізної руди [13, с. 204]. У 50–90-і рр. XX ст. переважно відповідні поставки мали місце до країн Центральної Європи, що було зумовлено геоекономічними інтересами СРСР, за ініціативи і коштом якого були збудовані великі підприємства чорної металургії у цих країнах, орієнтовані на поставки залізорудної сировини з України. Регулярний її експорт існує вже сто років [13, с. 204]. Введення у дію нових підприємств залізорудної промисловості прямо було пов'язано із забезпеченням відповідних експортних поставок. Так, у 1961 р. з цією метою було запущено Південний (м. Кривий Ріг), а у 1970 р. – Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат (м. Комсомольськ). Залишився недобудованим з 1985 р. Криворізький гірничо-збагачувальний комбінат окислених руд (смт Долинське), що був останнім міжнародним проектом РЕВ в Україні.

Для вивезення залізницею всезростаючих обсягів експортних поставок залізної руди з України були збудовані не лише прикордонні передаточні станції, а й прокладено залізницю широкої колії по території сусідніх держав до комбінатів

чорної металургії, збудованих за сприяння кол. СРСР (табл. 4). Для цього у 70-і рр.

Таблиця 4.

**Залізничні лінії широкої колії, збудовані для експорту
залізничної продукції з України**

Країна–сусід України	Залізнична лінія		
	кінцеві станції в Україні та у сусідній країні	довжина, км	рік відкриття регулярного руху
Польща	Володимир-Волинський–Славкув	437	1979
Румунія	Рені–Галац	14	1951
Словаччина	Ужгород–Ганіка при Кошице	100	1966

XX ст. було реконструйовано лінію Здолбунів–Ковель–Ягодин/Ізов, а також прокладено по території Польщі найбільшу у Центральній Європі залізницю широкої колії (табл. 4) для експорту з Кривого Рога залізної руди на металургійний комбінат «Катовице» та імпорту з Тарнобжега сірки і кам'яного вугілля з Верхньої Сілезії. Вказані у табл. 4 залізниці використовували у радянський час для експорту переважно товарної продукції залізничної продукції України без перевантаження, що значно скоротило термін її доставки і сприяло збереженню кількості й якості.

Україна вже сто років є провідним експортером продукції залізничної промисловості у Східній Європі [13, с. 204]. За часів Російської імперії/СРСР вітчизняна залізнична промисловість була фактично монополістом у поставках відповідної продукції на експорт, що визначалось виключно вигідним транспортно-географічним положенням відповідних підприємств. Так, якщо у 1913 р. з України йшли всі поставки товарної залізної руди за межі сучасного СНД, то у 1989 р. – її частка становила 95,0%, проте у 2010 р. – лише 52,9% (розраховано за [10, с. 12-13; 13, с. 204]).

Висновки. Залізну руду постачають на вітчизняної підприємства чорної металургії, що мають переважно експортну орієнтацію, і прямо на експорт. Тому є всі підстави стверджувати, що залізнична промисловість України прямо залежить від світового попиту на продукцію гірничо-металургійного комплексу. Тривалий вплив експорту на розвиток цієї галузі у державі сприяє закріпленню сировинної експортоорієнтованої моделі розвитку вітчизняної економіки. Її розвиток зумовлений вдалим поєднанням абсолютних і відносних переваг у гірничо-металургійному комплексі у межах України та сприятливою ціною кон'юктурою на основні види продукції на міжнародному ринку. Наявність у державі світового значення родовищ руд чорних металів, а також порівняно низька вартість робочої сили, зайнятої у цьому міжгалузевому комплексі, дозволяє мати нижчі за середні ціни на його продукцію на світовому ринку. Таким чином Україна має абсолютні й відносні переваги на цьому міжнародному товарному ринку, що дозволяє їй входити до групи країн-лідерів за обсягом експорту продукції залізничної промисловості.

Сучасна ситуація у залізничній промисловості України є своєрідним повторенням становища у галузі у кін. XIX – на поч. XX ст. Так само більшість поставок товарної продукції приходить на одну країну, але замість Німеччини, тепер лідером є КНР. Таким чином традиційна орієнтація на підприємства чорної

металургії у країнах-членах ЄС була змінена під впливом світового ринку залізної руди. Зростання попиту на ньому дозволяє утримувати високі обсяги видобування залізної руди в Україні та забезпечувати відповідні надходження до бюджетів усіх рівнів. Нестабільна ситуація в останні роки на ринку чорних металів і виробів із них не дозволяє збільшити споживання відповідної продукції залізорудної промисловості у межах держави, а це зумовлює зростання залежності від іноземних металургійних компаній.

При подальшому географічному дослідженні залізорудної промисловості України доцільно звернути увагу на такі аспекти:

1) визначення ролі залізорудної промисловості у господарському розвитку окремих регіонів і міських поселень;

2) вивчити питання впливу політики бізнес-груп, що контролюють ринок залізорудної сировини та її первинної переробки в Україні, на регіональний господарський розвиток.

1. Власник Т.О. Україна на світовому ринку залізорудної сировини // Стратегічна панорама. – 2009. – № 1. – С. 117-124.
2. Войлошников М.В. Территориальная организация горнодобывающей промышленности Австралии и ее мирохозяйственные связи: Автореф. дис. на соиск. науч. ст. к. геогр. н. – М.: Ин-т географии РАН, 1994. – 20 с.
3. Державний митний комітет України: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу – www.customs.gov.ua.
4. Коржнев М.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Яковлев Є.О. Природно-ресурсний чинник у виборі вектора розвитку України // Стратегічна панорама. – 2006. – № 3. – С. 27-34.
5. Производство руды, концентрата, агломерата и окатышей в 2009 году // Металлургический компас. Украина – мир. – 2010. – № 1. – С. 51-54.
6. Савчук І.Г. Вплив корпоративної політики на розвиток експортоорієнтованих галузей України (на прикладі залізорудної промисловості) // Економіка України. – 2011. – № 8. – С. 33-39.
7. Статистичний бюлетень про основні показники роботи промисловості України за січень – грудень 2010 року. – К.: Держкомстат України, 2011. – 192 с.
8. ТОП-100. Рейтинг лучших компаний Украины. – 2010. – № 2.
9. Україна у цифрах. 2009 / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 258 с.
10. Хохлов А.В. Мировая торговля железной рудой // БИКИ – 2011. – № 68. – С. 12-14.
11. Хохлов А.В. Развитие мировой торговли железной рудой в 2000-е годы // БИКИ – 2008. – № 35-36. – С. 12-15.
12. Хохлов А.В. Справочные материалы по географии мирового хозяйства. – М.: Влант, 2010. – Вып. 2. – 132 с.
13. Энциклопедия русского экспорта: В 3-х ч. – Берлин: Торгпред-во СССР в Германии, 1924. – т. III. – 567 с.
14. Mineral Commodity Summaries // U.S. Geological Survey. – January. – 2011. – P. 84-85.
15. Quid 2005 / D. et M. Frémy. – Paris: Robert Laffont, 2004. – P. 2134 p.
16. Scheuplein Ch. Vertical integration and marcoeconomic growth: the case of the steel industry // Erdkunde. – 2010. – Vol. 64, № 4. – P. 327-341.